

AYAŞ'IN XIX.YÜZYIL ORTALARINDA SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI ÜZERİNE TESPİTLER VE SONUÇLAR

Şennur ŞENEL-Ali Fuat KARAMAN

Özet

Bu çalışmada Ankara iline bağlı Ayaş kazasının 19. yüzyıl ortalarındaki sosyal ve ekonomik yapısı, döneme ait temettuat defterleri kullanılarak ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın metodunu oluşturan ana unsur, Türk Tarih Kurumu çatısı altında 1995–2000 yılları arasında yapılan Tüsoktar projesi kapsamında yer alan çalışmada oluşturulmuş veri tabanı sistemidir. Bu sistem kullanılarak Ayaş'a ait temettuat defterlerindeki veriler, söz konusu veri tabanına girilmiş ve daha sonra sorgulanmıştır. Sonuçta elde edilen rakamlar, gerek temettuat verileriyle ilgilenen araştırmacılar, gerekse genel itibarıyla Osmanlı sosyal ve ekonomi tarihi ile ilgilenen akademisyenlerin bilgilerine sunulmaktadır. Bu çerçevede başlıklar altında incelediğimiz konular şu şekildedir: Kazanın 19.yüzyıl ikinci yarısındaki idari yapısı ve yerleşim düzeni, aynı dönemde kazanın nüfusuna ait tespitler, çalışma hayatı ve buna bağlı olarak gelir dağılımı ile taşınır ve taşınmaz mülklerin nüfusa göre dağılımları, kazada yapılan hayvancılık. Nihai olarak da bütün bu gelir kalemlerine bağlı olarak kazanın Osmanlı vergi düzenindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ayaş (Ankara), Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatı(19. yüzyıl) , temettuat defterleri.

Findings and Conclutions on the Socio-Economic Structure of the Town of Ayaş (Ayasch) in the Midst of 19th Century

Absract

This study puts before you the socio-economic structure of the town of Ayaş, appertaining to Ankara city, in the midst of 19th century following a perusal over the inventories about the collected taxes on the earnings of people in that time.

The main element that formulates the method of this study is the database system that was created in the framework of Tüsoktar Project that was carried out by the Turkish Historical Society (TTK) in the years between 1995 and 2000. The data that belonged to the above-said inventory of Ayaş have been entered in the database of that system and all have been questioned. The figures achieved as a result are all presented for the acknowledgement of the researchers in concern with such inventories, and the academicians dealing with the socio-economic history of the Ottoman Empire. The issues studied under titles are as follows: the town's administrative structure and the order of settlements in the second half of

the 19th century, the findings about the dimensions of the population in that time, its labour life and in relation to this, the distribution of income and of movable and immovable properties in accordance with the population, and the town's livestock production. Finally, as regards all of these income items, the town's place in the Ottoman's taxation ordinance has been endeavoured to be determined.

Key words: Ayaş (Ankara), Ottoman social and economic life (19th century), temettuat register.

Giriş

Bu çalışmada Ankara iline bağlı Ayaş kazasının 19. yüzyıl ortalarındaki sosyal ve ekonomik yapısı, döneme ait temettuat defterleri kullanılarak ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Böyle bir çalışmayı yapmaktan amacımız, Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihine makro ve mikro düzeyde katkı sağlamak ve öncelikle çalışma alanı olarak belirlediğimiz ve Osmanlı döneminde Ankara eyaleti olarak belirlenen sınırlar kapsamındaki yerleşim birimlerinin hem toplumsal hem de iktisadi açıdan önce tanım ve tasvirlerinin ortaya konulmasını; ardından da elde edilen veriler sonucunda gerek bu makale kapsamında ve Ayaş özelinde analiz yapmak, gerekse daha sonra bu tür çalışmalar kapsamında yer alan araştırmaları bir araya getirip kıstas oluşturduğumuzda varacağımız sonuçların farazi olmaktan öte rasyonel ve tam anlamıyla döneme ait verilere bağlı kalan yorumlar yapabilme imkanını temin edebilmektir.

Bu şekilde belirlenen amaçlara çalışmamız kapsamında ulaşabilmek için sağlıklı bir veri tabanının oluşturulması zarureti vardır. Çalışmanın belki de metodunu oluşturan ana unsur, Türk Tarih Kurumu çatısı altında 1995-2000 yılları arasında yapılan TÜSOKTAR projesi kapsamında yer alan çalışmada oluşturulmuş veri tabanı sistemidir. Bu sistem kullanılarak Ayaş'a ait temettuat defterlerindeki veriler, söz konusu veri tabanına girilmiş ve daha sonra sorgulanmıştır. Sonuçta elde edilen rakamlar, gerek temettuat verileriyle ilgilenen araştırmacılar, gerekse genel itibarıyla Osmanlı sosyal ve ekonomi tarihi ile ilgilenen akademisyenlerin bilgilerine sunulmaktadır. Bu sayede Ankara eyaleti kapsamında aynı çerçevede yapılan ve yapılacak çalışmalarla söz konusu eyaletin tamamının eş zamanlı sosyal yapısı ve ekonomik durumu ortaya konulmak istenmekte ve buradan çıkan sonuçlarla bölgede üretim-tüketim, tarım-sanayi, kentleşme-göç gibi birbiriyle çelişen veya kademeli bir şekilde istikrar dahilinde görülebilecek gelişmeleri irdelemek ve incelemek adına kayda değer sonuçlar elde edilmek istenmektedir. Bu makale çerçevesinde kullanılan ana kaynaklar, Ayaş'a ait temettuat defterleridir.

Ayaş Temettuat Defterlerinin Nitelik ve Şekil Bakımından Özellikleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, Ayaş'a ait olan biri 1840; diğeri 1844/1845 tarihlerinde düzenlenmiş iki serî temettuat defteri bulunmaktadır. Bu defterlerin düzenleniş amaçları aynı olmakla birlikte kayıtların tutulma şeklindeki detaylarda nispeten farklılık görülmektedir.

1840 tarihli defterde önce merkeze bağlı mahalleler daha sonra ise köyler sırayla kaydedilmişlerdir. Kayıtlar her mahalle için hane temelli tutulmuş olup her sayfa iki sütun olarak kullanılmış ve haneler ilk bakışta birbirlerinden ayrılabilir tarzda kaleme alınmıştır. Hane reislerinin adeta fotoğrafları çekilir gibi tasvir edildikleri ve tam eşkallerinin verildiği görülmektedir ki bu tarz, 1840 yılı sayımının genel karakteridir. [Nitekim aynı tarihte diğer yerlerde yapılan sayımlarda da aynı usul görülmektedir. Böylece, betimlemeler, kişileri tanımada bir kimlik bilgisi olarak kullanılıyor olmalıdır]. Kadınların fiziki özelliklerinden bahsetmenin kültürel olarak âdaba mugayir görülmesi nedeniyle, hane reisleri içinde yer alan kadınların fiziksel tasvirleri yapılmamıştır.

Genel olarak vergi mükellefi olan hane reisleri, arka arkaya numaralandırılarak kaydedilmiştir. Hane numarasından sonraki ilk satır, hane sahibinin kimlik bilgileri için ayrılmıştır. Bu satıra hane reisinin isminden önce; genelde boy ve sakal özellikleri [uzun boylu, kır sakallı...gibi] kaydedilirken; tâbî olduğu sülâle adı [katircioğlu, abdioğlu... şeklinde]; mesleği [rençper, tüccar...vb.]; lakabı¹ [topal, çulsuz...vs.]; unvanı² [molla, hacı, ağa, efendi...gibi] veya ayırt edici diğer özellikleri [mesela şabb-ı emred...şeklinde] yazılmıştır (Şenel 2002:103). İlk haneye imam, muhtar gibi görevliler yazılırken bunu diğer erkek hane reislerinin kaydı takip etmektedir. Anlaşılan o'dur ki, öncelikli olarak yerleşim yerinin idarecileri ve takiben ileri gelenleri kaydedilmekte, bunları diğer erkek hane reisleri takip etmekte, en sona da kadın hane sahipleri [“dul”, “kerime”, “zevce” gibi unvanlar ile nitelendirilmişlerdir] veya çok küçük yaşta ebeveynini kaybetmiş hane sahipleri [“sabi”] ile işsiz ve geliri bulunmayanlar kaydedilmiştir.

Kişinin isminin sağ tarafında, ilk satıra dik olarak, “ bir senede verdiği tekâlif” açıklaması ile bir senede verdiği vergi, Ruz-ı Hızır ve Ruz-ı Kasım olmak üzere iki kalemde yazılmıştır. İsmi sol tarafına gelen satırın sonunda ise yine satura dik olarak “ zîrde muharrer emlâkinden temettu'u” ibaresi ile aşağıda kayıtlı emlâk ve hayvanatından elde etmiş olduğu senelik toplam temettu tutarı yazılmıştır. İsmi altında ise sahip olduğu emlâk ve hayvanatın dökümü vardır.

¹ Lakap: Bir kimseye veya bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad.

² Unvan: Bir kimsenin işi, mesleği veya toplum içindeki durumu ile ilgili olarak kullanılan ad veya san.

Vergi mükellefinin varsa sahip olduğu emlâkinin yeri, nev'i³; bu emlâkin hemen altına rakamla bu emlâkin bağ, bahçe veya tarla cinsinden ise dönümü, dükkân ev ya da başka gayr-i menkul cinsinden ise adeti, onun altında da bu gayr-i menkulün kıymeti kuruş cinsinden yazılmıştır. Her emlâk kaydı ayrı ayrı tutulmakla beraber çok nadir olarak farklı yerlerde bulunan farklı kalemlerdeki emlâk, bir arada tek bir kıymet miktarı ile kaydedilmiştir. Taşınmaz emlâke ilişkin son bilgi bundan önceki yıl kazanılan geliri ile bu yıl (sayımın yapıldığı yıl) kazanılması muhtemel gelire ilişkin bilgilerdir.

Emlâk kayıtlarının yazımı bittikten sonra, önce kişiye ait büyükbaş hayvanlar (öküz, inek, sığır, hergele, tay, manda... v.b) sonra küçükbaş hayvanlar (koyun, keçi, tiftik keçisi... v.b.) ve kovan (arı) sayıları yazılmıştır. Hayvanın adı, niteliği (sağmal veya yoz gibi) yazıldıktan sonra, hemen altına kaç tane olduğu rakamla yazılmıştır. Onun altına kıymeti kuruş cinsinden olmak üzere rakamla yazılmıştır. Bu şekilde her cins hayvan ayrı ayrı kaydedilmiştir.

Kişiye ait emlâk ve hayvan kayıtları bu şekilde tamamlandıktan sonra düz bir çizgi ile kayıt bitirilmiştir. Bu çizginin orta kısmına sağa toplam emlâk kıymeti, sola toplam hayvan kıymeti yazılmıştır. Ortada ise emlâk ve hayvan kıymetlerinin genel toplamı yazılmıştır. Böylelikle bir hanenin kaydı tamamlanmaktadır.

Tamamlanan her mahalle veya köy kaydının sonunda genel toplam alınmıştır. Emlâk ve hayvanların toplamı ile tekâlif ve temettuatın genel toplamı sayfanın sonunda yer almaktadır. Defterin sonunda ise bütün bunların toplamına yer verilmiştir. Bununla birlikte, malı mülkü bulunmayanların da “merkumun tekâlifi olmadığı haber verilmekle şerh kılındı” ifadesi ile kaydedildiği görülmektedir.

Defterin sonunda ayrıca, defterin yazıldığı tarih, defteri yazan kâtipler, zabıta memuru ve meclis üyelerinin isimleri vardır. Defterde kayıtlı bütün kıymetler kuruş üzerinden hesaplanmıştır. Arsa ve arazi ölçülerinde kullanılan dönüm 1.000 m² olarak kabul edilmiştir.

Ayaş Kazasında İdari Yapı ve Yerleşim Düzeni:

Ayaş bugün Ankara iline bağlı 21.239 nüfuslu ve kendisine idari anlamda bağlı üç belde⁴ ve on sekiz köyden⁵ oluşan bir yerleşim ve idarî birimdir. Ankara ili itibarıyla mevcut durum, 1924 yılından sonra oluşturulan

³ “Oba altında sulu tarla”, “İki pınarda harap bağ”, “Arıklarda bahçe” ... gibi.

⁴ Çanılı, Oltan ve Sinanlı beldeleri.

⁵ Akkaya, Başayaş, Başbereket, Bayat, Bayram, Evcı, Feruz, Gençali, Gökçebağ, Gökler, Ilıca, İlhan, Ortabereket, Pınarkaya, Tekkeköy, Ulupınar, Uğurçayırı, Yağmurdede.

Vilayet teşkilâtına dayanmaktadır. Bu teşkilâtlanmaya göre Ankara ili 28.923 km² arazi üzerinde, merkezin dışında Ayaş, Bâlâ, Beypazarı, Çubuk, Haymana⁶, Kalecik, Keskin, Kızılcahamam, Koçhisar, Nallıhan ve Polatlı olmak üzere 11 kazadan oluşuyordu. (Darkot 1997:I, 452)⁷.

Osmanlı döneminde Ayaş, bugün olduğu gibi Ankara eyaletine bağlı idari birimlendendi. Ankara ise XVII.yüzyılın ortalarından Sultan II.Mahmud dönemine kadar Anadolu Eyaleti dahilindeki sancaklardan biri olarak görülmektedir.

II.Mahmud döneminde askerî amaçlarla yapılan düzenlemeler kapsamında yeni eyaletler oluşturulmuş; redif taburları takım takım birleştirilerek idaresi “müşir” adı verilen vezirlere bırakılmıştı. Müşirlerin emri altında da “feriklik”ler düzenlenmişti(Güngördü 1988: 15)⁸. İşte bu müşirliklerden biri de Ankara’dır. Bu kapsamda olmak üzere, Çankırı, Kastamonu, Viranşehir ve Çorum sancaklarının hepsi Ankara müşirliği içine alınmıştır. Ayaş da Ankara Müşirliği içinde “nefs” olarak geçen yerleşim birimlerinden biridir. Nitekim 1840 ve 1844/45 tarihli temettuat defterlerinde “*Ber mucib-i İrade-i Seniyye-i Hazret-i Şahane-i Nefs-i Kasaba-i Ayaş ve Kazası Sükkanının Kâffe-i Ahali Uhde ve Yedlerinde Bulunan Emlâk ve Arazi ve Hayvanatın ve Bir Senede Ticaret ve Temettuatlarının Tahrir, Tezbir Kılınarak Tanzim Olmuş Olunan Emlâk Defteri Olmakla Ber-Vech-i Atı Zikr ve Beyan Kılındı*”(BOA.ML.VRD.TMT-206/H.1256/M.1840) şeklindeki kayıtla Ayaş’ın idarî statüsü, nefis⁹ olarak tanımlanmaktadır.

⁶ Yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

⁷ 23 Temmuz 2004 tarih ve 25531 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile birlikte; 15 ilçe merkezi Büyükşehir Belediyesi sınırlarına girmiştir. 21 belde belediyesi ilk kademe belediyesine, 219 köy muhtarlığı ise mahalle muhtarlığına dönüşmüştür. Ayrıca, 85 orman köyü de Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde kalmıştır. Bugün Ankara’ya bağlı 24 İlçe, 1 Büyükşehir belediyesi, 24 ilçe belediyesi, 21 ilk kademe belediyesi, 21 belde belediyesi, 813 mahalle ve 659 köy bulunmaktadır. Toplam yüzölçümü 30.715 km² ve toplam nüfusu da 4.007.860 (2000)’dir. www.ankara.gov.tr.

⁸ Ankara’nın dışında Anadolu Eyaleti kapsamında, Kütahya, Saruhan, Aydın, Kastamonu, Hüdavendigâr, Bolu, Menteşe, Karahisar-ı Sahip, Teke-ili, Hamid-ili, Kangırı, Sultanönü ve Karesi sancakları bulunmaktadır. Nedret Güngördü, “Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) dönemlerinde Osmanlı Mülki İdareleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1988, s.15.

⁹ Nefs tanımlaması yapılırken göz önünde tutulan kriterler arasında devletin hukuki ve idari mekanizmalarının varlığı, sosyal hayatta iş bölümünün tanzimi, eğitim ve ticaret faaliyetlerinin devamlılığı, yerleşim birimi ile onun hinterlandı arasında oluşmuş olması beklenen kültürel ve iktisadi ilgi ve ilişkinin boyutu yer almaktadır. Bu konuda bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, Der. Salih Özbaran., İzmir, 1984, 1-5; Ergenç ise şehir tarihi araştırmaları için iki model önermektedir. Bunlardan biri “şehrin, çevresindeki alana ekonomik, idari ve kültürel açılardan özel hizmetlerle destek verdiği bir merkezî yer olmasıyla Merkezî Yer Sistemleri Modeli; diğeri ise şehrin, bölgenin ve ülkenin ötesindeki ticaret, iletişim ve etki ağına da bağlı olmasıyla “Yol Ağı Sistemi”dir. Bir yönetim merkezinin kaza statüsünde şehir olarak adlandırılabilmesi için en az 400 vergi mükellefi ile pazarın bulunmasını gerekli görmektedir. Özer Ergenç, “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler”, *Bellekten*, LII/203 (1988), 671-672.

Ayaş'a ait XIX.yüzyıl kaynaklarından temettuat defterlerinin incelenmesi ile Ayaş kaza merkezinde 8 mahalle, kazaya bağlı 1 çiftlik, 45 köy (ki bu köylere ait 21 mahalle kaydı vardır) ile toplam 54 yerleşim biriminin olduğu görülmüştür (Karaman 2006).

Buradaki yerleşim düzeninde rol oynayan en temel faktörlerden biri su kaynaklarına ilişkin olandır. Ayaş'ta yaz mevsiminde etkili olan kuraklık, bölgenin hemen her tarafında görülen belirgin bir su sıkıntısı doğurduğundan bölgede bulunan yerleşmeler, su ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ya akarsu kenarlarına veya daha fazla yağış aldığı için dağ etekleri ile plato üzerlerinde kurulmuşlardır.

Bu somut durum çerçevesinde kaza merkezi, Ayaş çayı kenarında; Bayat, Çanlılı(B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 137–140) ve İlhan köyleri (B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 120–122) ise İlhan çayı kenarında oluşmuştur. Aynı sebeple Oltan ve Bayram köyleri de su kaynakları bulunan dağ eteklerinde kurulmuşlardır. Bu yerleşmelerin haricindeki köyler, yerleşim birimlerini koruma gayesi ile daha müstahkem mevkiiler seçerken; Tekke (B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 141–143) Gökler (B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 122–124), Başayaş (B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 141–143), Başbereket (B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 143–144), Ortabereket(B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 144–146), Bayat(B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 124–126), Oltan (B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 135–137), Ilıca (B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 133–135), Sinanlı (B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 164–165) ve İlhan gibi köylerin oluşumunda da mera ve otlak imkanları gözetilmiş olmalıdır. Bu sebeple su kenarında olmayan yerleşimler genellikle Ayaş dağları üzerinde oluşmuştur. Güvenlik kaygısının azalmasını takip eden yıllarda düzlüklerde kurulan mezzarlar nüfus yönünden artış kaydetmeye başlamışlar ve zamanla bâlâ (yukarı) ve zîr (aşağı) olarak iki ayrı yerleşim birimi haline gelmişlerdir (İnalçık 2000:211).

19. yüzyılda Ayaş'a tabi bulunan köylerin bugün Ayaş, Güdül, Beypazarı ve Kızılcahamam ilçeleri arasında dağıtılmış olduğu görülmektedir. Bunlardan bir kısmı isim değişikliğine uğrarken; Başbereket, Ortabereket, Uruş gibi bazı köy isimleri bozulmadan günümüze kadar varlıklarını devam ettirmiş; Yüreğir (Üregil), Oğuzçayırı (Uğurçayırı) gibi bazıları nispeten değişmiş; bugün Güdül'e bağlı olan Örencik (Virancık) gibi bazı isimler ise geçmişin yayla ve mezzaralarının isimlerini bugüne yerleşim yeri olarak taşımıştır. Aslında bu yerleşim birimlerine ait isimlerin tespiti ve zaman içinde göstermiş oldukları değişim ayrı bir araştırma konusu olabilecek niteliktedir.

İlçe merkezi ile Başayaş köyünün kuruluşunda etkin olan diğer bir sebep de İstanbul'u Ankara'ya oradan da Ortadoğu'ya bağlayan tarihî yolun

buradan geçmesidir¹⁰. Ayaş, bu tarihi yol üzerinde seyahat eden yolcuların Ayaş dağlarını aşmadan önce dinlendikleri ve ihtiyaçlarını karşıladıkları bir merkez konumundadır. İlk çağlardan itibaren önemli bir role sahip olan bu tarihî yol Ayaş'ın kuruluş mevkini tayin etmede birinci derecede etkili olmuştur. Başayaş köyü ise, bu tarihi yolun zirveye yaklaştığı yerde bulunan son uğrak noktasıdır. Buradan sonra Ayaş-belini aşan yolcular Ayaş dağları doğusundaki Zirkayı (B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,141) köyüne kadar mola vermeden ilerleyebilmekteydiler. Bu tarihî yolun Ayaş dağları gibi bir engeli aşması mecburiyeti, yolculuğu zorlaştırdığından Ayaş ile Başayaş köyü, dağların batısında mecburî olarak kurulmuştur. Bu durum dağların doğusunda da yaşanmaktadır. Doğudan gelenler dağa tırmanmadan önce eski Zîr'de gecelemede ve zirveye yakın son durak olan Zirkayı köyünde, Başayaş'ta olduğu gibi son molalarını verdikten sonra Ayaş belini aşarak Başayaş ve Ayaş'a ulaşmaktaydılar.

Temettuat Defteri Verilerine Göre Ayaş'ın Nüfusu

XIX.yüzyıla ait nüfus verileri anlamında en önemli kaynaklardan biri temettuat defterleridir. Bu defterlerde kayıtlı hane sayıları esas alınarak kazada yaşayan erkek hane reisleriyle birlikte kadın ve çocukları da içine alan bir değerlendirme yapmak mümkündür. Malum olduğu üzere Osmanlı toplumunun demografik yapısına ilişkin çalışmalarda toplam rakamı bulmak için Ömer Lütfi Barkan tarafından öne sürülen ve her vergi hanesinin ortalama 5 kişiden mürekkep olduğunu kabul eden görüş çoğunlukla kabul edilmektedir(Barkan 1953:12). Nitekim biz de bu hesap üzerine Ayaş'ın hane reisi sayısından genel toplamına ulaşmış bulunuyoruz. (Bkz.Ekler.Tablo I: Ayaş'a ait nüfus dağılımı)

Tabloda da sunulduğu üzere, Ayaş kazasının merkezinde 8 mahalle, bir çiftlik ve 45 köy¹¹ kaydı vardır. Ayaş'ın kuzeyindeki dağlık ve sarp coğrafya, bu bölgedeki köy yerleşimlerinin mahallelere bölünmesinde etkili olmuştur. Güneyde ise; kuzeye göre daha engebesiz ve ovalık bir coğrafya vardır. Bozkır yerleşim karakterinin görüldüğü bu bölgede haneler bir merkezde toplanmıştır.

Kaza merkezindeki mahallelerden en büyüğü 127 hane ve 635 tahmini nüfusu ile Hacı Mehmet Mahallesidir(B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,21-27).

¹⁰ Tebriz'den Bursa'ya giden yol Aras vadisi, Erzurum, Erzincan, Tokat istikametinden Amasya'ya ulaştıktan sonra ikiye ayrılıyor; kuzeyden Kastamonu ve Bolu üzerinden veya güneyden Çorum ve Ankara üzerinden Bursa'ya varıyordu. Bk. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, 209. Ayaş bu iki kolu kuzey-güney istikametinde birbirine bağlayan yol üzerindedir. Bu yolda yer alan Suluhan, Çayırhan, Nallıhan gibi bugüne intikal eden isimler yolun canlılığına işaret etmektedir. Ancak bu yolun asıl İpek Yolu olmadığı hatırlanmalıdır. Daha geniş bilgi için bk. "16.Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", *Tarih İçinde Ankara*, Ankara 2000, S.3-48.

¹¹ Bu köylerden Güdül'e ait 3 mahalle, Keşanus'a ait 2 mahalle, Uruş'a ait 10 mahalle, Yeregümü'ye ait 6 mahalle olmak üzere toplam 19 mahalle kaydı vardır.

Büyükölük bakımından Hacı Mehmet mahallesini takiben diğer mahallelerin sıralaması ise şöyledir : Hacı Veli mahallesi(111 hane/555), Şeyh Muhiddin mahallesi (102 hane/510), Cami-i Atik mahallesi (88 hane/440), Hacı Recep mahallesi (85 hane/425), İbn Ömer mahallesi (62 hane/310), Ferah Kadı mahallesi (58 hane/290), Derviş İmam mahallesi (51 hane/255). Bu sekiz mahallede toplam 684 hane bulunmakta ve tahmini olarak 3.420 kişi yaşamaktadır.

Köyler açısından bakıldığında ise; Ayaş'a ait 45 köy ve 1 çiftlikte toplam hane sayısı 2.682'dir. Bu hanelerde tahminen 13.410 kişi yaşamaktadır.

Ayaş'ın köyleri içinde en büyüğü 415 hane ile GÜdöl'dür. İncelediğimiz dönemde GÜdöl'de yaklaşık 2.070 kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır. GÜdöl'ü 377 hane (tahminen 1.885 kişi) ile Uruş (B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,35-60) köyü takip etmektedir. Ayaş'ın üçüncü büyük köyü Yeregümü'dür. Yeregümü'de 6 mahallede 188 hane kayıtlıdır ve bu rakam, toplam nüfusu 940 olarak tespit etmemize imkân tanımaktadır.

Böylece 1845 yılında Ayaş'ta toplam 3.326 hane bulunmakta bu da yaklaşık olarak 16.630 kişilik toplam nüfusu göstermektedir.

Çalışma Hayatı

Temettuat defterlerinde yer alan verilere dayanarak Ayaş'ta hane reislerinin uğraştıkları meslekler tasnif edilmiş ve temelde iki gruba ayrılmıştır. Bu tasnif Osmanlı toplum yapısının klasikleşmiş tarzda, yöneten ve yönetilen ayırımına uygun şekildedir. Ancak biz burada bu genel tasnife bağılı kalmakla birlikte mesleklerin fonksiyonlarına göre bazı tasnifler yaptık. Osmanlı klasik düşüncesine paralel olarak meslekleri öncelikle iki ana grupta değerlendirdik: Buna göre ilk grup asker, idari hizmetli ve din hizmetlerini yürütenleri, bugünkü ifadeyle kamu görevi ifa edenleri idari-askerî sınıf olarak değerlendirdik ki bu sınıfta toplam 241 hane reisi bulunmaktadır. Bunları da, dini hizmetler, güvenlik hizmetleri ve idari görevliler olarak üç grupta topladık.

Serbest meslek gurubundaki iş kollarının ise tarım, ticaret, gıda, tekstil, ulaşım sektörleri başlığı altında gruplanabileceğini öngördük. Bunlar da 2.604 hane reisini kapsamaktadır. Bu iki gruba girmeyenler ise meslekleri belirtilmeyenler veya işsizler grubudur. Bu verilerin ışığı altında Ayaş'taki çalışma hayatı ve mesleklerin hane reisleri arasındaki oranları, eklerde yer alan Tablo II' de sunulmaktadır.

Serbest meslek grubu içinde çalışanların büyük bir oranı tarım sektöründe yani çiftçi veya ziraatçı olarak kaydedilmiş kesimdir. Bunların oranları toplam nüfus içinde yaklaşık olarak %45'dir. Bunu sırayla hattap(%7),

çulha(%3,36), işçi(%2,73), çoban (%2,32) takip ederken diğer mesleklerdekilerin oranları daha az olmakla beraber şu iş kollarında istihdam olmuşlardır: Kömürcü, katırcı, berber, duvarcı, leblebici, terzi, demirci, ekmekçi, bakkal, keçeci, değirmenci, bezci, nalbant, kasap, eskici, kahveci, tüccar, merkepçi, haffâf, pileci, yemenici, bostancı, attar, semerci, hancı, tiftikçi, aşçı, duahan,müderriş, mumcu, çilingir, tekneçi, muytab, jurnal, köçekçi, sığırtaç, uşak; sadece birer kişinin olduğu meslekler ise, iplikçi, yayıkçı, kavuncu, darıcı, çıracı, çakıcı, dülger, kalaycı, kilci, cerrah, davulcu, kayyum, kuduzcu, menzilci, saki, seyis, müftü, bekçi, topçu, saraydar, mahkeme katibi, kaimmakam, mukayyid olarak görülmektedir.

Ayaş'da üretilen sof ve yün, mevcut ticari yapının önemli ticaret metalarındandır. XV.yüzyıl sonlarından itibaren tiftik, koyun ve keçi yetiştiriciliği Ayaş'ın en önemli geçim kaynağı olarak görülmektedir (Faroqhi 2006:II,626). Bu hayvanlar et, süt ve süt ürünleri ihtiyacını karşılamanın yanında yün ve iplik hammaddesini de karşıladıkları için çok önemli bir ekonomik değer taşımaktadırlar. Yün ve iplik üretimine sağlanan bu hammadde sadece Ayaş'ın değil Anadolu'nun da ihtiyacına cevap vermektedir. Evliya Çelebi *Seyahatname*'de Ankara'yı tanıtırken "sof"dan bahseder. Sofun nasıl elde edildiğini, tiftik keçisinin özelliklerini anlatır. Sofun Ankara'daki yerli ve yabancı tüccarlar vasıtasıyla Frengistan'a, Mısır'a, Sırbistan'a ihraç edildiğini ve bu ülkelerde çok meşhur olduğunu dile getirir. Frenklerin Ankara geçişini memleketlerine götürdüğünü, fakat keçilerin iklim değişikliğinden dolayı tiftiklerinin saflığını yitirdiğini ve bu nedenle gerçek sofu elde edemediklerini belirtir(Der.Toker 2005:426-443).

Ankara'nın bütün ilçelerinde ve merkezinde tiftik üretimi sadece Ankara sancağının değil diğer Osmanlı şehirlerinin de tiftik ve yün ihtiyacını karşılamaktaydı. Koyun ve keçilerin yünleri ev tezgâhlarında eğrilerek iplik haline getirilmekte, bu iplikler "sof" dokuyucuları tarafından yunmakta, boyacılar tarafından boyanmakta, perdahçılar tarafından düzeltildikten sonra, yüksek mevki grubundaki insanlar tarafından bir kibarlık nişanesi olarak kullanılan sof kumaşları doğmaktaydı(Özdemir 1998: 235-236).

Bu itibarla yün ve tiftik üretimine bağlı iş kollarından oluşan tekstil ve dokumacılık Ayaş'ın iktisadi değerlendirmesi yapılırken üzerinde durulması gereken bir iş kolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tiftik ve yün üreticiliğinin beslediği yüksek ticari potansiyel, tarihi ticaret yolu üzerindeki Ayaş'ta hayvanlarla yapılan taşımacılığı, başlı başına ayrı bir iş kolu olarak karşımıza çıkarmıştır. Ayaş'ın iktisadi hayatını değerlendirirken bütün Osmanlı coğrafyasında hakim olan tarıma dayalı ekonomik yapı yanında tekstil ve ulaştırma iş kollarını da dikkate almak gerekmektedir.

Gelir Dağılımı

Temettuat verilerinin sağladığı imkanlardan biri de ait oldukları dönemde geçerli olan meslekleri ve bu mesleklerden sağlanan gelirleri göstermesidir. Ancak defterlerdeki kayıtlardan anlaşılabilir ki hanelerin gelirleri sadece mesleklerden edinilen gelirle sınırlı kalmamıştır. Zira kişilerin sanat ve zanaatlarının dışında gelir getiren taşınır taşınmaz mülkleri ve bazı birtakım yan gelir kaynakları vardır. Bu sayede bu verileri kullanarak ait oldukları dönemin ve bölgenin ortalama gelir düzeyini, hem genel hem de özel olarak haneler bazında çıkarabiliyoruz. Bu da bu tip çalışmaların karşılaştırmalı analizi sırasında genel Osmanlı coğrafyasının sosyo-ekonomik düzeyini elde etmemize imkan tanıyacaktır.

Bu çerçevede olmak üzere Ayaş'ta XIX.yüzyılda hane reislerinin gelir sıralamasını yaptığımızda (bkz.Tablo III) çalışma hayatı içinde en fazla gelire sahip kesim, 3.456 kuruş ile kamu görevlileri içerisinde yer alan ve üst düzey yönetici ve idari görevliler olduğu anlaşılmıştır. Serbest meslek çalışanları içinde en fazla gelir getiren iş kolu ulaştırma ve tekstildir. Ulaştırma sektöründe¹² 1.476 kuruş olan hane başına düşen ortalama yıllık gelir, tekstil sektöründe 1.405 kuruştur.

Tarım sektörü, toplam 1.235 çalışan hane sayısı ile serbest meslek çalışanları içindeki en büyük paya sahiptir. Yıllık toplam 426.319 kuruş vergi veren bu sektörün yıllık kazanç miktarı 1.417.860 kuruştur. Gıda sektörü geneli itibarıyla tarım ve hayvancılık sektörüne paralel bir gelişim göstermektedir. Tarım ve hayvancılık ürünlerini pazarlayan sektörde ekonomik gelir düzeyi yüksek değildir. Fakat halkın gıda ihtiyacını kendi içinde karşılaması sebebiyle gıda sektörü önemli bir iş koludur. Tarım sektöründe hane başına düşen yıllık kazanç ortalaması 970 kuruş olarak tespit edilmiştir. Gıda sektöründe ise toplam 63 hane reisi faaliyet göstermektedir. Bu sektörün gelir ortalaması diğer sektörlerle göre (ki burada ortalama 691 kuruştur) düşük olmasına karşın, malvarlıklarının kıymetleri açısından durum farklıdır. Gıda sektöründe hane başına ortalama 3.613 kuruşluk mal varlığı düşmektedir. Bu grubun içinde yer alan imalat grubunun hane başına düşen gelir ortalaması 835 kuruş olarak tespit edilmiştir. 339 hane reisi de ticaret sektörü içinde faaliyet göstermektedir.

Diğer bir yaygın ekonomik faaliyet alanı hizmet sektörüdür. Bu sektör, belli bir ücret karşılığında hizmet üreten meslek gruplarından oluşmaktadır yani sanayi sektörü gibi emeğin karşılığı bir ürün ortaya çıkmaz ancak bir hizmet yerine getirilmektedir. Hizmet sektörü gelir düzeyi bakımından yıllık ortalama

¹² Bir yerleşim yerinin üretim ve iş kollarını sektörlerle göre analiz ederken Tüsoktar projesi kapsamında yapılmış olan doktora tezimizdeki tasnif esas alınmıştır. Bu tasnif, halihazırda hazırlanmakta olduğumuz Beypazarı, Bâlâ ve Haymanateyn kazalarının temettuat defterleri temelinde yaptığımız çalışmalarımızda da kullanılacaktır. Bkz. "XIX.Yüzyıl Ortalarında Ankara Eyalet Merkezinin Sosyal ve İktisadi Durumu" Basılmamış Doktora Tezi (Danışman: Prof.Dr.Bahaeddin Yediyıldız) Ankara, 2002.

496 kuruşluk kazançla diğer sektörler göre daha alt düzey gelir grubunu oluşturmaktadır ve bu gurupta 679 hane reisi faaliyet göstermektedir. Hizmet alanında, hane başına düşen mülk kıymeti 990 kuruş, hane başına ödenen vergi ise 158 kuruştur.

Değerlendirmeye aldığımız diğer bir grup toplam 241 hanenin faaliyet gösterdiği kamu görevlileridir. Genel nüfusa oranları % 7,2'dir. Kamu görevlilerinin ödediği vergi miktarı hane başına 126 kuruş gibi diğer sektörler göre oldukça düşük bir miktardır. Kamu görevlileri içinde en fazla gelire sahip olan idari görevliler yıllık ortalama 3.456 kuruşluk bir kazançla sahip olmalarına karşın ödedikleri vergi miktarı 186 kuruştur.

İdari hizmetler olarak değerlendirdiğimiz meslek sınıfı, gelir düzeyi bakımından Ayaş'ın en zengin hanelerini barındırmaktadır. İdari hizmetliler kazada görevli devlet yöneticileri, saray görevlileri ve muhtarlardan oluşmaktadır. Ayaş kaymakamı Cami-i Atik mahallesinde mukîm Hasan Nazif Bey'in 74.505 kuruşluk mal varlığı ve yıllık 15.000 kuruşluk kazancına rağmen vergiden muaftır(B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,30). Buna karşılık din hizmetlilerinden Ayaş Müftüsü, Derviş-İmam mahallesinde mukîm Ebubekir Efendi'nin defterde gelir ve vergi kaydı bulunmamaktadır. Ebubekir Efendiye ait sadece 400 kuruş gibi mütevazı bir mal varlığı kaydı mevcuttur (B.O.A.ML.VRD.TMT, No. 206, 29).

Tabloda mesleği belirtilmeyen 518 hane içinden geliri olmayan ve kendilerine temettuat defterinde herhangi bir vergi kaydı yazılmamış olan 84 hane sahibi işsiz olarak kabul edilmiştir. (Bkz: Tablo IV).

İşsiz hane reislerinin oranı bakımından köylerdeki durum ilgi çekicidir. Köyler içinde işsiz hane dağılımı ise şöyledir. Güdül'de 25 hane, Uruş'ta 9, Keşanus'ta 8, Yeregümü, Çukur(B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,158) ve Saray'da (B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,186-191) 2'şer hane, Çağ, Dastarlı, Tekke (B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,146), Ilıca (B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,133-135), Oltan (B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,135-137),Orta Bereket (B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,144-146), Karaviran Ayaşı (B.O.A.ML.VRD. TMT,No.206, 191-195), Yoğun Pelit (B.O.A.ML.VRD. TMT,No.206,171-174) ve Üreğil (B.O.A.ML. VRD.TMT, No. 206,175-179) köylerinde ise 1 hane işsiz sınıfına girmektedir. Ayaş'ta işsiz nüfusun genel nüfusa oranı % 2,5'dir. İncelenen defterde kayıtlı emlak ve hayvan kıymetleri bulunmayan 51 kişi mevcuttur. Bu 51 kişinin 40 tanesinin defterde gelir kaydı vardır. Geriye kalan 11 kişinin yedi tanesinin meslek sahibi oldukları defter kayıtlarında mevcuttur. Dördünün ise ne gelir ne de taşınır/taşınmaz mülk kaydı mevcuttur.(Bkz.Tablo V)

Gelir düzeyine bağlı olarak hanelerin köyde veya merkezde ikamet tercihleri değişmektedir. Köyler ve merkezdeki gelir düzeyleri karşılaştırıldığında yüksek gelirli hanelerin merkezde ikamet ettikleri; bu durumun da gelir düzeyinin yükselmesine bağlı olarak hanelerin ikamet mekanlarını etkiledikleri söylenebilir.

Genel olarak bakıldığında halkın yaklaşık % 10'unun çok fakir hatta hiçbir geliri olmayan kişilerden oluştuğu, % 70'inin kabul edilebilir orta sınıfı teşkil ettiği ve % 20'sinin de üst gelir grubuna tabi olduğu anlaşılmaktadır.

Toprak ve Mülk Dağılımı

Osmanlı Devlet ve toplum düzeni, büyük ölçüde toprağa dayalıdır. Sistem, devlete ait olan toprakların kişiler tarafından işletilerek elde edilecek ürünlerden devletin vergi almasına dayanmaktadır. Tanzimatla birlikte başlayan temettuat sayımları ile topraktan sağlanan gelirlerin kayıt altına alınması ve bu gelirlerin vergilendirilmesi amaçlanmıştı. Devletin kendi ihtiyaçlarını ve sipahilere yaptığı harcamaları karşılaması için bu zorunlu bir uygulamaydı (İnalçık 1993: 17). Her ne kadar toprak, devletin mülkü olsa da şeriatın kişi mülkiyetini güvence altına alan hükümleri gereği devlet; bağ, bahçe ve içinde ev yapılmış olan çevrili yerleri ferdin mülkü saymıştır (Akdağ 1955: XIII,1-2, İnalçık 1993:23-24). Köylülere genellikle işleyebileceği toprak, devlet adına sipahiye veya emîne kiraya verilirdi. Üç sene boş bırakılan toprak kiracının elinden alınarak başka birine kiralanırdı. Bu kiralama sistemi ırsî olarak babadan oğula devam eden bir sistem içinde yürütülmekteydi (Barkan 1940:324-325). Bu yapı 1858 tarihli Arazi Kanunnamesinin¹³ yayınlanmasına kadar devam etmiştir (Ortaylı 2002:183).

Ayaş'ta tarım yapılan toprak miktarı 108.114 dönüm olarak görülmektedir. (Bkz.Tablo VI). Bu alan üzerinde en geniş kullanım alanı tarladır. Bunu sırayla bağ, bostan, çeltik, bahçe, çayırılık, mera, armutluk, iğdelik ve cevizlik arazi takip etmektedir.

Toprağın dönüm başına düşen kıymeti sektörlere göre farklılık göstermektedir. Toprağın bulunduğu mevki, sulama imkanının olup olmaması gibi nedenler doğal olarak kıymet farklarına sebep olmuştur. Fakat bu faktörlere rağmen sayımı yapılan mülkün sayım heyetince tam olarak neleri esas alarak kıymet biçtikleri konusunda tam bir bilgi sahibi değiliz. Zira kayıtlardan aşağı yukarı aynı niteliğe sahip mülk türlerine biçilen kıymet bazı durumlarda dikkat çekici düzeyde farklıdır.

¹³ Kanunname küçük çiftçileri koruyucu, toprakların belli ellerde toplanmasını önleyici, toprağın alım satımını yasaklayıcı, yabancıların tarım arazisi almasına engelleyici hükümler bulunmasına rağmen, daha sonra tüm kısıtlayıcı hükümler ortadan kaldırılmıştır.

Kamu görevinde çalışanların devlet memuriyetinin yanında sahip oldukları ya da devlet tarafından kendilerine verilen arazilerde tarımla uğraştıkları görülmektedir. Bu durum aslında yapmış olduğumuz meslek gruplandırmasının Osmanlı Devletinin sosyal hayatında belirgin ayrımları ifade etmediğini göstermektedir. Bu gruplandırmalar Ayaş temettuat defterlerinde yer alan sayısal verilerin daha sağlıklı değerlendirmelerine dönüktür. Tipik bir tarım toplumu olan Osmanlı Devleti'nde tarımın, aslında tüm meslek grupları ve hane sahiplerini içine alan ana ekonomik faaliyet olduğu tespiti burada da geçerlidir.

Hayvancılık

Osmanlı toplumunda sayısal büyüklük açısından tarım kadar olmasa da hayvan yetiştiriciliği, önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki hayvancılık, Osmanlı toplumunun gündelik hayatının tabii bir parçası görünümündedir. Tarımla uğraşan ve uğraşmayan bütün ailelerde hayvan yetiştiriciliği görülebilmektedir. Hayvancılığın Osmanlı toplumunda bu derece yaygın olmasının sebepleri şöyle özetlenebilir:

- 1- Hanelerin günlük gıda ihtiyacı olan et, süt, yoğurt, yağ gereksinimlerini karşılamak,
- 2- Piyasanın da ihtiyaç duyduğu bu gıdaları piyasaya sürerek gelir sağlamak,
- 3- Yük ve koşum hayvanlarını, günlük işler, toprak ekimi ve taşımacılıkta kullanmak,
- 4- Bütün bu hayvanların gübrelerinden istifade ederek tarım ürünlerindeki verimi artırmak,
- 5- Koyun keçi gibi tiftik hayvanlarının yünlerinden tekstil ihtiyaçlarını karşılamak ve bunu ticari gelire dönüştürmek (Şenel 2002:161).

Hayvancılığı bu anlamda kendi ihtiyaçları için yapan ailelerin yanında, toplumun ihtiyacını karşılamaya dönük, gelir amaçlı yapanlar da mevcuttur. Bu amaçla kurulan hayvan çiftlikleri vardır. Nitekim Ayaş'da çok sayıda ağıl mevcuttur.

Tablo VIII'de de gösterdiğimiz üzere Ayaş, hayvancılık bakımından bir hayli yüksek rakamlar içermektedir. Yetiştirilen hayvan sayısındaki sayısal büyüklük bu alana mahsus gelir kalemine de paralel ölçüde yansımıştır. Ayaş'ta söz konusu tarihlerde hayvancılıkta ilk sırayı küçükbaş hayvan yetiştiriciliği (tiftik keçisi, koyun, keçi, oğlak gibi) almakta bunu büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ve yük hayvanları takip etmektedir. Bunlar kadar olmasa da bir miktar arıcılık da yapılmaktadır.

Söz konusu kaynaklarda gayr-i menkullerden sonra hayvanlar yazılmıştır. Böylece bir mahalle veya köyde, en çok hangi hayvanların beslenip yetiştirildiği ve bunlardan ne ölçüde kazanç sağlandığının tespiti mümkündür. Ziraat yapılan yerlerde ahalinin toprağı işleyebilmesi için besledikleri öküz, camus, taşımacılıkta kullanılan merkep, beygir, at defterlere yazılan hayvanların başında gelir. Bu hayvanların yetiştirildikleri bölgelere göre dağılımına baktığımızda ise hayvan sahiplerinin genellikle ziraatla uğraşan çiftçilerden hali vakti yerinde olan ve geniş arazi sahipleri olduğu görülür. Çiftçilikte ve taşımacılıkta kullanılan hayvanlardan sonra eti, sütü ve yünü için beslenen ve genelde her meslek sahibine ait evlerde bulunan koyun, keçi, inek gibi hayvanlar yazılır. Ayrıca arıcılık yapılan yerlerde her kovan başına vergi alındığı görülmektedir. 1256'da hayvanların kıymetleri sayılırken 1261 sayımında hangi hayvanın kaç kuruş vergi getirdiği belirlenmiş ve bu hayvanlardan gelen gelirlerden de vergi alınmıştır.

Tablo IX'da gösterildiği üzere tiftik keçisi ve koyun adetinin, merkez mahalle ve köyler arasında birbirine yakın sayıda olduğu görülür. Oysa ki köy nüfusu merkez nüfusunun yaklaşık 4 katıdır. Bu orana rağmen merkez mahallelerinde küçükbaş hayvan sayısı köylerdeki hayvan sayısından sadece 5.637 adet noksandır. Bu durum, tiftik ve sof üretimine dönük meslek gruplarının, merkez mahallelerde bulunmaları ile alakalıdır. Tarihi ipek yolu üzerinde bulunan Ayaş'ın, sof ve yün ticareti için bulunduğu elverişli konum, merkez mahallelerdeki küçükbaş hayvan bakıcılığını teşvik etmiştir.

Arıcılık, halkın ek gelir kaynaklarından biridir. Ayaş'ın genelinde arıcılık yapılmaktadır. Defter kayıtlarında 3.183 arı kovanı kaydedilmiştir. Bu kovanların toplam kıymetleri 47.791 kuruştur. Ortalama kovan kıymeti 15 kuruştur. Arıcılık genelde Ayaş'ın kuzey kısmında, Ayaş dağı eteklerinde yer alan köylerde, daha yaygın olarak yapılmaktadır. Bu bölümde bulunan ormanlar, arıcılık için uygun ortamı sağlamaktadır. Arıcılığın en çok geliştiği köyler sırasıyla 177 kovan ile Çanlı Köyü(B.O.A.ML.VRD.TMT, No. 206, 137-140), yine 177 kovan ile Yeregümü köyü(B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 95-107), 159 kovanla Güdül köyüdür (B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 61-83). Hiç kovan bulunmayan köyler ise; Karakoyunlu çiftliği(B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 147), Sapanlı köyü(B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 164-165) ve Oğuz çayırındır(B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 152). Bu üç köyün haricindeki bütün köylerde arı yetiştirilmektedir. Arıcılıkta merkez mahallelerin durumu ise şöyledir. Merkezin bütün mahallelerinde arı kovanı mevcuttur. En çok arı kovanı bulunan merkez mahallesi 195 kovan ile Şeyh Muhiddin'dir(B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 17-21). Şeyh Muhiddin'i 158 kovan ile Cami-i Atik(B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 30-34) ve 147

kovanla İbn-i Ömer(B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,12–14) mahalleleri takip etmektedir.

Vergi

Bütün devletlerde olduğu gibi Osmanlı devletinde de devletin yönetilenlerle ilişkisinin ana konularından birini vergi oluşturmaktadır. Verginin halkın sosyal yapısını ve gücünü belirlemedeki etkisini Tevfik Güran şöyle ifade eder:

“ Vergileme, kırsal nüfusun yalnızca yaşama koşullarını, yiyecek miktarını ve yatırım yapma gücünü belirlemekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik değişimlere cevap verme şeklini de etkiler. Çünkü vergiler zorunlu, kaçınılmaz ve köylünün elde ettiği gelirden öncelikle yapması gereken ödemelerdir. Verginin, piyasa ekonomisinin gelişmediği ekonomide ikinci ve önemli bir fonksiyonu da zirai fazlanın tarım dışı sektörlerle aktarılmasının temel aracı olmasıdır.”(Güran 2000 :174).

Bu sebeple Ayaş'ta temettuat vergisinin sosyal ve ekonomik etkilerini araştırırken, yerleşim birimlerinin merkez veya köy olması durumuna göre ayrı ayrı ele alınmış ve bu sayede bir karşılaştırma yapabilme imkanı doğmuştur.

Tablo.X'a bakıldığında, Ayaş'ın nüfusunun %80'inin köylerde, %20'sinin merkezde yaşadığını; Ayaş genelinde toplanan verginin %88'i aşan kısmının köylerden, %11,539'luk oranının da merkezden toplandığını; gelirler açısından da toplam 2.697.824 olan gelirin %22'sinin merkezde, geriye kalan %78'lik oranında köylerde olduğunu görüyoruz.

Merkez mahallelerde toplanan vergi miktarı 88.813 kuruştur. Hane başına düşen ortalama vergi ise 130 kuruştur. Merkez mahallelerde bulunan mal varlık kıymetlerinin vergiye ortalama oranı % 5,7'dir. Ortalama gelirin vergi miktarına oranı ise % 15'dir. Köylerde hane başına düşen vergi miktarı 254 kuruştur. Mal varlıklarının vergiye oranı % 13,5'dir. Köylerde gelirlerin vergiye oranı ise % 32,4'dür. Hane başına düşen mal kıymeti ortalamasında da merkezdeki haneler ortalama 2.259 kuruş mülke sahipken, köyde bu rakam 1.884 kuruştur. Merkez mahallelerde oturanlar köylerde oturanların yarısı kadar vergi vermektedirler. Dikkat edilirse tüm Ayaş'tan toplanan 769.657 kuruş verginin 680.844 kuruşu köylerden alınmıştır. Başka bir ifade ile Ayaş'dan sağlanan verginin büyük kısmı köylerden sağlanmaktadır.

Merkez ile köyler karşılaştırıldığında merkezde köylere göre hane başına daha fazla vergi toplandığı görülür. Hem mal kıymeti hem de gelir bazında vergi oranları merkeze göre köylerde iki katıdır. Vergi yükü olarak, köyler toplanan verginin % 88'ini karşılamaktadır. Oysa köylerin toplam

nüfustaki oranı % 80'dir. Merkez ise toplam verginin yaklaşık % 12'sini vermektedir. Oysa merkez nüfusun genel nüfusa oranı % 20'dir.

Bütün bunlarla beraber incelenen defterlerde vergi miktarlarının belirlenmesinde nelerin esas alındığına dair tam bir çözümlenme sağlanamamıştır. Acaba gelir mi, yoksa mal varlıklarının kıymeti mi yoksa her ikisinin toplam kıymeti mi vergilendirmede dikkate alınmıştır. Öte yandan bazı hane sahiplerinin hiçbir gelir kaydı olmamasına rağmen vergilendirilmişlerdir.

Çalışmamızda yer verdiğimiz diğer husus, gelir gruplarının irdelenmesiydi. Bunun için yaptığımız çalışmadan edinilen sonuç Tablo XI'de sunulmuştur. Bunu değerlendirdiğimizde hane başına düşen mal varlıklarının kıymetleri ve gelir miktarları gruplara göre doğru bir oran ile artmakta fakat bu doğru oran, vergi miktarlarında üst gelir grubuna doğru yükselme başladıkça bozulmakta ve ters bir oran dikkati çekmektedir. Hane başına düşen vergi miktarı 38 kuruş ile başlamakta, gelir grubu 3.001–4.000 aralığına gelindiğinde 564 kuruşa çıkmakta ancak geliri 5.000'den fazla olan gruba gelindiğinde bu rakam 485 kuruşa kadar düşmektedir.

Bu oranlar arasındaki dağılım bozukluğu, gelirlerin vergiye oranını gösteren sütun incelendiğinde daha net anlaşılacaktır. 1–1.000 kuruş gelir grubunda bulunan kişilerin, gelirlerinin vergilerine oranı % 35 iken, bu oran üst gelir gruplarına doğru sırasıyla, % 27,2, %19, % 15,1, % 11 ve son olarak % 4,9'a kadar düşmektedir (Bkz.Tablo XII).

Ayaş genelinde 3.366 hanenin toplam vermiş olduğu vergi miktarı 769.657 kuruştur. Hane başına düşen ortalama ise 229 kuruştur. Mal varlıklarının vergiye oranı % 11,7'dir. Toplam mal varlıklarının kıymeti 6.597.488 kuruş olan Ayaş'ta hane başına 1.960 kuruş malvarlığı düşmektedir. Ayaş'taki gelirlerin toplam miktarı 2.697.824 kuruştur. Hane başına ise 801 kuruş gelir düşmektedir. Gelirlerin vergiye oranı ise % 28,5'dir.

Genel itibariyle 1840 yılına ait incelenen defterdeki en önemli problem vergi miktarlarındadır. Mukayyidlerin her hane için belirlemiş olduğu vergi miktarlarının nasıl ve hangi oranlarda belirlendiği hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Geliri olmayan bir hane sahibinin eğer kayıtlı mülk veya hayvanı var ise bu hane sahibine mülklerinin kıymetleri oranında da vergi yazıldığını tespit edilse de bu oran diğer hane sahipleri için değişik uygulanmıştır. Bu sebeple aynı gelire sahip ve aynı miktarda mülkü bulunanların ödedikleri vergi miktarlarını inceleyerek bir sonuca ulaşılmak istendi ise de bu inceleme neticesinde de farklı vergi miktarları çıkarıldığı tespit edildi.

Uruş köyünde oturan ırgat Hüseyin'in (B.O.A.ML.VRD.TMT, No.206,44) 100 kuruşluk geliri olduğu, mülkü bulunmadığı ve 0 kuruş vergi

verdiği görülebilir. Buna karşılık, Güdül köyünde bulunan ırgat Musa'nın (B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 78) mülkü bulunmadığı ve yine 100 kuruş geliri olmasına karşın, 110 kuruş vergisi bulunduğu görülmektedir. Çağ köyünde oturan ırgat Mehmet'in (B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,114) de mülkü olmadığı ve 100 kuruşluk gelirin karşılık 25 kuruş vergi verdiği görülmektedir. Bu örneklerde görülen üç kişide ırgat olmalarına, üçünün de mülklerinin olmamasına ve üçünün de 100 kuruşluk eşit gelire sahip olmalarına karşın verdikleri vergi miktarları arasında büyük farklılıklar mevcuttur. Güdül köyünde oturan işçi Ahmet'in (B.O.A.ML.VRD.TMT,No. 206, 69) 100 kuruşluk geliri ve mülkü bulunmasına karşın, 165,5 kuruş vergi verdiği görülmektedir. Ancak; Saray köyünde oturan işçi Hüseyin'in (B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206, 189) ise yine aynı gelire ve mülke sahip olmasına karşın 40 kuruş vergi ödemediği görülmektedir. Yeregümü köyünde oturan ırgat Halil'in (B.O.A.ML.VRD.TMT,No.206,104) 500 kuruş geliri ve 300 kuruş mülkü olmasına karşın 224 kuruş vergi verdiği görülmektedir. Ancak; Yoğun-Pelit köyünde oturan ırgat Durmuş (B.O.A.ML.VRD.TMT,No. 206, 172) ise aynı gelir ve mülke sahip olmasına rağmen 95 kuruş vergi vermektedir (Bkz.Tablo XIII).

Ayaş temettuat defteri kayıtlarında bazı hesaplama hataları da mevcuttur. Defterde kayıtlı verilerin toplanması işlemlerinde bazı hesaplama hataları yapılmıştır.

Defterde 3.913.110 kuruş olan kayıtlı emlak kıymet toplamının, gerçekte 3.895.925 kuruş olması gerekir. Emlak kıymetlerinin 17.185 kuruş fazla kaydedilmiştir. Bu emlak kıymetinin % 0,44'üne denk gelmektedir. Defterde kayıtlı hayvan kıymet toplamı 2.798.691 kuruştur. Bunun ise, 2.615.931 kuruş olması gerekir. Toplam hayvan kıymetleri 182.760 kuruş fazla kaydedilmiş ve bu da toplam hayvan kıymetinin % 6,98'ine denk gelmektedir. Defterde kayıtlı toplam mülk kıymetleri ise, 6.668.630 kuruş olarak görünmektedir. Bu rakamın da 6.511.896 kuruş olması gerekmektedir. Deftere, toplam mülk kıymetleri 156.774 kuruş fazla kaydedilmiş ve bu rakam toplam mülk kıymetinin % 2,40'ına denk gelmektedir (Tablo XIV).

3.366 haneye ait ve iki yüz sayfadan oluşan defterlerdeki bu kadar teferruatlı rakamların toplanmasında yapılan hatalar kayda değer değildir. Sadece hayvan kıymetlerinin yaklaşık % 7 fazla kaydedilmiş olması diğerlerine nazaran daha büyük bir hata olarak dikkat çekmektedir. Hayvan kıymetleri ile alakalı sayımlar yaklaşık 64.000 hayvan üzerinden yapıldığı için, hayvan sayımında yapılan hatanın normal kabul edilebilir. Bütün bunlarla birlikte genel bir değerlendirme yapacak olursak defterde görülen hesaplama hatalarının defterin güvenilirliğini etkileyecek kadar büyük olmadığı söylenmelidir.

Sonuç

Ayaş'a ait XIX.yüzyıl kaynaklarından temettuat defterlerinin incelenmesi ile Ayaş kaza merkezinde 8 mahalle, kazaya bağlı 1 çiftlik, 45 köy (ki bu köylere ait 21 mahalle kaydı vardır) ile toplam 54 yerleşim biriminin olduğu tespit edilmiştir. Böylece 1845 yılında Ayaş'ta toplam 3.326 hane bulunmakta bu da yaklaşık olarak 16.630 kişilik toplam nüfusu göstermektedir.

Ayaş'ın tâbî olduğu Ankara merkezinin ise aynı tarihlerde toplam 73 mahallesi ve kısmen Müslim ve gayrimüslimlerin bulunduğu toplam 2826 hanenin bulunduğu; bunun da yaklaşık 17.000 nüfusa tekabül ettiğini biliyoruz. Böylece Ayaş'ın mülhakatıyla birlikte merkeze oldukça yakın bir rakamda nüfus ihtiva ettiğini ortaya çıkarmış bulunuyoruz.

19. yüzyılda Ayaş'a tabi bulunan köylerin bugün Ayaş'la birlikte Güdül, Beypazarı ve Kızılcahamam ilçeleri arasında dağıtılmış olduğu görülmektedir. Bunlardan bir kısmı günümüzde isim değişikliğine uğradığı gibi bir kısmı da aynı isimle günümüze kadar gelmiştir.

Ayaş nüfusunun %80'ini köylerde, %20'sini de merkezde yaşamaktadır. Böylece köylerdeki temel faaliyet alanlarının Ayaş'ın sosyal ve ekonomik çehresini şekillendirmiş olduğunu söylememiz kaçınılmazdır. Nitekim merkez Ankara'da ekilebilir tarım alanı 57.352 dönüm olarak tespit edilmişken bu rakam Ayaş için 108.114 dönümdür.

Çalışma hayatının incelenmesinden ise ortaya şu sonuçlar çıkmıştır: her şeyden önce incelediğimiz dönemde Ayaş'ın toplam 3326 hane sahibinden 2848'i bir gelir getiren iş ve uğraş sahibidir ki bu sayı toplam nüfus içinde %85'lik bir oranı oluşturur. Geriye kalanların bir kısmını eşi ölmüş veya evlenmemiş hanımlarla çocuk yaştaki hane reisleri oluşturmaktadır. İşsiz kesim, defterlerden tespit ettiğimiz kadarıyla toplam nüfusun ancak %2,5'tir. Bu oran, 19.yüzyıl gibi devletin her bakımdan ve bilhassa ekonomik anlamda iyi olmadığı bir dönemdeki işsizlik oranı itibarıyla makul görünmektedir.

Çalışma hayatında yer alan hane reislerinden 241'i kamuda, 2607'si ise bizim serbest çalışma alanları olarak tanımlayıp muhtelif sektörlere ayırdığımız grup içinde yer almaktadır. Kamu çalışanlarının genel çalışma hayatı içindeki oranları ise %8.46 olarak tespit edilmiştir. Bu itibarla Ayaş'ın asıl ekonomisini belirleyen unsurlar, kamu hizmetlerinden ziyade tarım, hayvancılık, ulaştırma ve tekstil sektörlerinin ağırlıklı olarak buldukları serbest çalışma alanlarıdır. Buna mukabil, gelir dağılımı açısından bakıldığında en yüksek oranı, kamu çalışanlarına düşen gelir miktarı oluşturmaktadır. Üstelik bunların önemli bir kısmı da vergiden muaftır veya bu grubun hane başına düşen vergi miktarı, diğerleriyle kıyaslandığında bir hayli düşük kalmaktadır.

Gelir dağılımı açısından rakamların değerlendirilmesi sonucu Ayaş'ta söz konusu tarihte nüfusun %10'unun düşük gelir seviyesinde, %70'inin orta seviyede, %20'sinin de üst gelir grubunda olduğu belirlenmiştir.

Nüfus oranı ve gelir kaynaklarına paralel olarak Ayaş genelinde toplanan verginin %88'ini aşan kısmı köylerden; %11,539'luk oranı da merkezden toplanmıştır. Gelirler açısından da toplam 2.697.824 olan gelirin %22'sinin merkezde, geriye kalan %78'lik oranında köylerde olduğunu tespit etmiş bulunuyoruz.

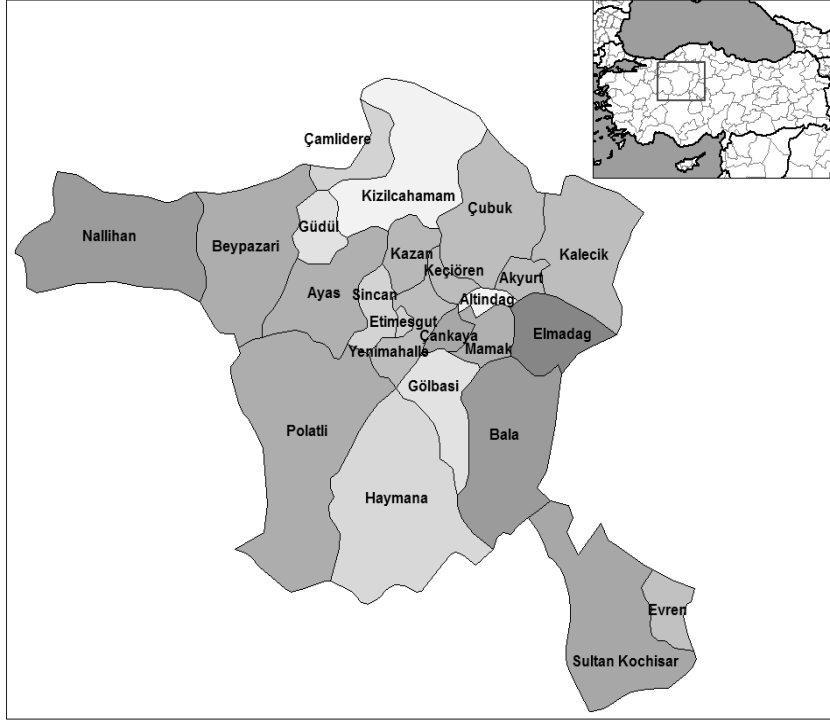
Merkez mahallelerde toplanan vergi miktarı 88.813 kuruş olup hane başına düşen ortalama vergi 130 kuruştur. Merkez mahallelerde bulunan mal varlık kıymetlerinin vergiye ortalama oranı % 5,7'dir. Ortalama gelirin vergi miktarına oranı ise % 15'dir. Köylerde hane başına düşen vergi miktarı 254 kuruştur. Mal varlıklarının vergiye oranı % 13,5 olarak tespit edilmiştir. Köylerde gelirlerin vergiye oranı ise % 32,4'dür. Hane başına düşen mal kıymeti ortalamasında da merkezdeki haneler ortalama 2.259 kuruş mülke sahipken, köyde bu rakam 1.884 kuruştur. Merkez mahallelerde oturanlar köylerde oturanların yarısı kadar vergi vermekteler. Dikkat edilirse tüm Ayaş'tan toplanan 769.657 kuruş verginin 680.844 kuruşu köylerden alınmıştır. Başka bir ifade ile Ayaş'dan sağlanan verginin büyük kısmı köylerden sağlanmaktadır.

Merkez ile köyler karşılaştırıldığında merkezde köylere göre hane başına daha fazla vergi toplandığı görülür. Hem mal kıymeti hem de gelir bazında vergi oranları merkeze göre köylerde iki katıdır. Vergi yükü olarak, köyler toplanan verginin % 88'ini karşılamaktadır. Merkez ise toplam verginin yaklaşık % 12'sini vermektedir.

Bütün bu değerlerle biz 19.yüzyıl Ayaş'ını idarî, sosyal ve ekonomik yönden incelemiş ve irdelemiş olmakla bu alanda yapılmış ve yapılacak çalışmalara da bir katkı sağladığımızı düşünürüz.

EKLER :

Bugünkü Ankara ilinin ilçelerini gösterir harita

Tablo I : Ayaş'a ait Nüfus Dağılımı.

Yerleşim Biriminin Adı	Tahminî Nüfus	Hane Sayısı	Hane Reislerinin Dağılımı						
			Erkek	%	Kadın	%	Sabi	%	
Merkez Mahalleler	Hacı Veli	555	111	110	99	0	0	1	1
	Hacı Recep	425	85	83	98	2	2	0	0
	İbn-İ Ömer	310	62	59	95	0	0	3	5
	Ferah Kadı	290	58	54	93	3	5	1	2
	Şeyh Muhiddin	510	102	100	98	0	0	2	2
	Hacı Mehmet	635	127	124	98	1	1	2	1
	Derviş İmam	255	51	50	98	0	0	1	2
	Cami-i Atik	440	88	85	97	1	1	2	2
Köyler	Afşar	110	22	19	86	1	5	2	9
	Aşağı Çanlı	45	9	9	100	0	0	0	0
	Başayaş	170	34	34	100	0	0	0	0
	Başbereket	80	16	16	100	0	0	0	0
	Bayram	180	36	36	100	0	0	0	0
	Boyalı	90	18	17	94	0	0	1	6
	Çağ	680	136	123	90	8	6	5	4
	Çamder	250	50	49	98	0	0	1	2
	Çanlı	290	58	58	100	0	0	0	0
	Çukur	45	9	7	78	0	0	2	22
	Çukurvıran	70	14	13	93	0	0	1	7
	Dastarlı	395	79	73	92	1	1	5	7
	Dereli	390	78	75	96	1	1	2	3
	Güdül	2.075	415	395	95	8	2	12	3
	Hacılar	65	13	13	100	0	0	0	0
	Ilıca	165	33	33	100	0	0	0	0
	İlhan	170	34	31	91	2	6	1	3
	İncepelid	90	18	17	94	1	6	0	0
	Kabaca	60	12	12	100	0	0	0	0
	Kalta	140	28	26	92	1	4	1	4
	Kamanlar	55	11	11	100	0	0	0	0
	Karacavıran	335	67	67	100	0	0	0	0
	Karakoyunlu	70	14	14	100	0	0	0	0
	Karavıran Ayaşı	125	25	23	92	2	8	0	0
	Kayı	135	27	25	93	2	7	0	0

Keşanus	865	173	165	95	7	4	1	1
Kuşçular	25	5	5	100	0	0	0	0
Melal	105	21	18	86	1	5	2	9
Oğuzçayırı	45	9	9	100	0	0	0	0
Oltan	145	29	26	90	2	7	1	3
Ortabereket	155	31	27	88	2	6	2	6
Öz	220	44	41	93	2	5	1	2
Sağır	165	33	32	97	1	3	0	0
Salihler	155	31	28	90	1	3	2	7
Sapanlı	80	16	16	100	0	0	0	0
Saray	605	121	119	98	2	2	0	0
Tahtacıviran	480	96	92	96	2	2	2	2
Tekke	170	34	32	94	0	0	2	6
Tekye	60	12	11	92	0	0	1	8
Turnalı	20	4	4	100	0	0	0	0
Uruş	1.885	377	364	97	3	1	10	2
Üreğil	385	77	74	96	2	3	1	1
Yelli	175	35	35	100	0	0	0	0
Yeregözü	940	188	178	94	3	2	7	3
Yoğunpelit	435	87	83	95	1	1	3	4
Zeyvece	15	3	3	100	0	0	0	0
Köy Toplam Nüfus	13.410	2682	2558	95	56	2	68	3
Merkez Toplam Nüfus	3.420	684	665	97	7	1	12	2
Genel Toplam Nüfus	16.830	3366	3223	96	64	2	80	2

Tablo II : Ayaş'da Çalışma Hayatına ait veriler

Çalışma Hayatı	İş Kolu	Meslekler	Hane Reisi Sayısı	Sektördeki Nüfusa Göre %	Genel Nüfus İçindeki Payı %
Serbest Meslek Çalışanları	Tarım	Rençper	1158	93,8	34,40
		Kıracı	3	0,2	0,09
		Ortakçı	74	6	2,20
	Tekstil	Terzi	25	15,4	0,74
		Bezci	11	6,8	0,33
		Tiftükçi	3	1,9	0,09
		Çulha	113	69,8	3,36
		Pileci	5	3,1	0,15
		Yemenici	4	2,5	0,12
		İplikçi	1	0,6	0,03
		Gıda	Kasap	10	15,9
	Yayıkcı		1	1,6	0,03
	Kavuncu		1	1,6	0,03
	Kabakçı		1	1,6	0,03
	Ekmekçi		19	30,2	0,56
	Darıcı		1	1,6	0,03
	Leblebici		26	41,3	0,77
	Bostancı		4	6,3	0,12
	Ticaret	Bakkal	19	5,6	0,56
		Mumcu	2	0,6	0,06
		Attar	4	1,2	0,12
		Kömürcü	44	13,0	1,31
		Çıracı	1	0,3	0,03
		Eskici	9	2,7	0,27
		Tüccar	7	2,1	0,21
		Hatapçı	253	74,6	7,52
	Ulaştırma	Katırcı	41	85,4	1,22
		Merkepçi	7	14,6	0,21
	İmalat	Değirmenci	12	14,8	0,36
		Demirci	24	29,6	0,71
		Çakıcı	1	1,2	0,03
		Çilingir	2	2,5	0,06
		Dülger	1	1,2	0,03
		Hafaf	6	7,4	0,18
		Kalaycı	1	1,2	0,03
		Kilci	1	1,2	0,03
		Nalbant	11	13,6	0,33
		Semerci	4	4,9	0,12
		Tekneci	2	2,5	0,06
		Muytab	2	2,5	0,06
		Keçeci	14	17,3	0,42
	Hizmet	Aşçı	3	0,4	0,09
		Berber	31	4,6	0,92

		Cerrah	1	0,1	0,03
		Çerici	1	0,1	0,03
		Çoban	78	11,5	2,32
		Davulcu	1	0,1	0,03
		Duvarcı	28	4,1	0,83
		Hancı	4	0,6	0,12
		Hizmetkâr	54	8,0	1,60
		İrgat	346	51,0	10,28
		İşçi	92	13,5	2,73
		Jurnal	2	0,3	0,06
		Kahveci	8	1,2	0,24
		Katır Hiz.	18	2,7	0,53
		Kayyum	1	0,1	0,03
		Kıtmarcı	1	0,1	0,03
		Köçekçi	2	0,3	0,06
		Kuduzcu	1	0,1	0,03
		Menzilci	1	0,1	0,03
		Saki	1	0,1	0,03
		Seyis	1	0,1	0,03
		Siğirtmaç	2	0,3	0,06
		Uşak	2	0,3	0,06
		Hatip	7	6,5	0,21
		Talebe-İ Ulum	10	9,3	0,30
		Muallim-İ Sıbyan	4	3,7	0,12
		İmam	76	70,4	2,26
		Ders-İ Ağam	4	3,7	0,12
		Duahan	3	2,8	0,09
		Müftü	1	0,9	0,03
		Müderris	3	2,8	0,09
		Redif	64	76,2	1,90
		Asker	16	19	0,48
		Bekçi	1	1,2	0,03
		Topçu	1	1,2	0,03
		Süvari	2	2,4	0,06
		Muhtar	36	73,5	1,07
		Saraydar	1	2	0,03
		Meclis Azası	2	4,1	0,06
		Mahkeme Kâtibi	1	2	0,03
		Kethüda	7	14,3	0,21
		Kaymakam	1	2	0,03
		Mukayyid	1	2	0,03
		Mesleği Belirtilmeyen	518	0	15,4
		Serbest Meslek Çalışanları Toplam	2607	0	77,5
		Kamu Görevlileri Toplam	241	0	7,2
		Genel Toplam	3366	0	100

Tablo III : Ticari Hayatın Genel Analizi.

Çalışma Hayatı	Hane Reisi Sayısı	Sektördeki Nüfusa Göre %	Toplam Tekالیfleri (Vergi-leri) (Kuruş)	Toplam Temet-tuatları (Gelirleri – Kuruş)	Mülklerin Toplam Kıymeti	Mülk-Gelir Oranı %	Gelir-Vergi Oranı %	Mülk-Vergi Oranı %	Hane Başına Düşen Mülk Kıymeti	Hane Başına Düşen Gelir (Kuruş)	Hane Başına Düşen Vergi (Kuruş)	
Serbest Meslek Çalışanları	Tarım	1235	47,4	426.319	1.417.860	3.470.550	40,0	27,0	10,7	2.507	970	269
	Tekstil	162	6,21	22.999	108.390	153.723	112,1	21,9	17,5	1.141	1.405	210
	Gıda	63	2,42	18.060	50.050	208.774	27,7	27,1	12,8	3.613	691	208
	Ticaret	339	13	70.523	221.220	407.230	54,3	31,9	17,3	1.201	653	208
	Ulaştırma	48	1,84	10.867	92.600	271.897	56,9	14,7	9,2	3.744	1.476	195
	İmalat	81	3,1	16.432	67.600	94.371	71,6	24,3	17,4	1.165	835	203
	Hizmet	679	26	107.541	336.858	672.439	50,1	31,9	16,0	990	496	158
	Toplam	2607	100	675.746	2.294.578	5.198.368	44,1	29,4	13,0	1.994	880	259
Kamu Görevlileri	Din Hizmetleri	108	44,8	9.083	40.525	199.133	25,5	21,6	7,2	1.578	359	91
	Güvenlik Hizmetleri	84	34,9	7.297	30.700	88.636	22,8	38,8	14,4	1.382	282	104
	İdari Hizmetler	49	20,3	13.998	107.640	346.381	52,2	17,6	15,9	15.826	3.456	186
	Toplam	241	100	30.378	178.865	634.150	28	17,0	4,8	2.631	742	126
Serbest Meslek Çalışanları	2607	77,5	675.746	2.294.578	5.198.368	44,1	29,4	13,0	1.994	880	259	
Kamu Görevlileri	241	7,16	30.378	178.865	634.150	28	17,0	4,8	2.631	742	126	
Mesleği Belirsizler	518	15,4	63.532	224.381	765.170	29	28,3	8,3	1.477	433	123	
Toplam	3366	100	769.656	2.697.824	6.597.688	41	28,5	11,7	1.960	801	229	

Tablo IV : İşsizliğin Genel Dağılımı

Yerleşim Biriminin Adı	Hane Sayısı	İşsiz Hane Sayısı	Genel Nüfusa Oranı %	Hane Reislerinin Dağılımı		
				Erkek	Kadın	Sabi
Merkez	684	27	3,9	15	5	7
Köyler	2682	57	2,1	34	12	11
Toplam	3366	84	2,5	49	17	18

Tablo V: Gelir Grubuna Göre Nüfusun Analizi

Gelir Grubu	Hane Reisi Sayısı	Genel Nüfusa Oranı %	Merkezde Oturan Kişi Sayısı	Yüzde Oranı %	Köyde Oturan Kişi Sayısı	Yüzde Oranı %
0	270	9,0	73	27,0	229	84,8
1-1000	2405	71,4	476	19,8	1929	80,2
1001-2000	469	14,8	84	17,9	414	88,3
2001-3000	101	3,1	31	30,7	74	73,3
3001-4000	29	0,9	7	24,1	22	75,9
4001-5000	11	0,3	5	45,5	6	54,5
5001- Ve Yukarısı	16	0,5	8	50,0	8	50,0
Toplam	3366	100	684	20	2682	80

Tablo VI : Ayaş'ta Toprak Dağılımı

Genel		Serbest Meslek Çalışanları	Kamu Çalışanları	İşi Belirsiz	Toplam
Toprağın Cinsi	Hane Reisi Sayısı	2607	241	518	3.366
Çeltik	Toplam Dönüm	3.582	651	504	4.737
	Toplam Kıymeti	644.562	91.720	78.675	814.957
	Ortalama Kıymeti	180	141	156	172
Arpalık	Toplam Dönüm	3.111	317	388	3.816

	Toplam Kıymeti	268.570	23.725	28.690	320.985
	Ortalama Kıymeti	86	75	74	84
Bahçe	Toplam Dönüm	396	76	112	584
	Toplam Kıymeti	37.555	8.820	10.050	56.425
	Ortalama Kıymeti	95	116	90	97
Bağ	Toplam Dönüm	6.762	627	1.202	8.591
	Toplam Kıymeti	537.290	67.322	104.705	709.317
	Ortalama Kıymeti	79	107	87	83
Tarla	Toplam Dönüm	71.171	9.091	9.677	89.939
	Toplam Kıymeti	1.230.595	130.672	166.505	1.527.772
	Ortalama Kıymeti	17	14	17	17
Mera	Toplam Dönüm	30	0	0	30
	Toplam Kıymeti	550	500	1.500	2.550
	Ortalama Kıymeti	18	0	0	85
Armutluk	Toplam Dönüm	11	0	8	19
	Toplam Kıymeti	4.100	200	1.750	6.050
	Ortalama Kıymeti	373	0	219	318
Çayırılık	Toplam Dönüm	304	31	53	388
	Toplam Kıymeti	28.370	7.135	3.515	39.020
	Ortalama Kıymeti	93	230	66	101

İğdelik	Toplam Dönüm	6	0	0	6
	Toplam Kıymeti	3.460	400	400	4.260
	Ortalama Kıymeti	577	0	0	710
Cevizlik	Toplam Dönüm	0	2	2	4
	Toplam Kıymeti	0	120	40	160
	Ortalama Kıymeti	0	60	20	40
Arazi	Toplam Kıymeti	4.000	0	0	4.000
Harman	Toplam Kıymeti	32.578	1.765	2.705	37.048
Bostan	Toplam Kıymeti	3.755	200	955	4.910
Toplam	Toplam Dönüm	85.373	10.795	11.946	108.114
	Toplam Kıymeti	2.795.385	332.579	399.490	3.527.454
	Ortalama Kıymeti	33	31	33	33

Tablo VII : Ayaş'ta Mülk Dağılımı

Mülkün Cinsi	Serbest Meslek Çalışanları	Kamu Görevlileri	İşi Belirsiz	Toplam Kıymeti
	2607	241	518	3.366
Ağıl	26.260	4.810	7.065	38.135
Batak	50	0	100	150
Değirmen	61.167	22.315	11.625	95.107
Dükkan	53.020	8.850	26.200	88.070
Ev	1.250	800	0	2.050
Han	23.150	20.000	15.300	58.450
İcarlık	2.145	3.235	1.825	7.205
Kahvehane	7.110	0	8.250	15.360
Kışlak	0	250	100	350
Koru	6.534	1.075	525	8.134
Oba	300	300	0	600
Yaylak	6.600	850	2.500	9.950
Toplu Mülk	34.660	3.000	7.250	44.910
Toplam	222.246	65.485	80.740	368.471

Tablo VIII : Hayvanların Kıymet Dağılımları

Hayvan Sınıfı	Hayvanın Adı	Toplam Adeti	Toplam Kıymeti	Ortalama Değeri (Kuruş)
Küçükbaş Hayvanlar	Tiftik	22.884	537.720	23
	Koyun	22.544	451.645	20
	Koç	2	60	30
	Keçi	1.246	30.161	24
	Oğlak	41	671	16
	Toplam	46.717	923.257	20
Büyükbaş Hayvanlar	Düve	28	455	16
	Tosun	2	70	35
	İnek	6.939	453.086	65
	Sığır	312	14.524	47
	Öküz	2.571	343.645	134
	Camış	150	41.345	276
	Toplam	10.002	853.125	85
Yük Hayvanları	Merkep	2.574	230.050	89
	Esb	23	7.325	318
	Kısrak	66	14.410	218
	Beygir	280	67.980	243
	Hergele	53	11.168	211
	Ester	965	426.085	442
	Sıpa	110	30.580	278
	Katır	5	100	20
	Tay	25	4.060	162
	Toplam	4.101	791.758	193
Arı		3.183	47.791	15
Toplam		64.003	2.615.931	41

Tablo IX : Hayvanların Yerleşime Göre Kıymet Dağılımları

Yerleşim Birimi		Merkez	Köyler	Toplam
Hane Sayısı		684	2.682	3.366
Küçükbaş Hayvan	Adet	20.540	26.177	46.717
	Kıymet	361.017	562.240	923.257
	Ortalama Kıymet	18	21	20
Büyükbaş Hayvan	Adet	1.529	8.473	10.002
	Kıymet	106.215	746.910	853.125
	Ortalama Kıymet	69	88	79
Yük ve Binek Hayvanı	Adet	842	3.259	4.101
	Kıymet	166.098	625.660	791.758
	Ortalama Kıymet	197	192	195
Arı	Adet	840	2.343	3.183
	Kıymet	12.382	35.409	47.791
	Ortalama Kıymet	15	15	15
Toplam	Adet	23.751	40.252	64.003
	Kıymet	645.712	1.970.219	2.615.931
	Ortalama Kıymet	37	49	41

Tablo X : Genel Gelir ve Vergi Dağılımı

Yerleşim Birimi	Hane Reisi Sayısı	Genel Nüfusa Oranı %	Toplam Tekâlifleri (Vergileri)	Toplam Temettuatları (Gelirleri)	Mülklerin Toplam Kıymeti	Mülk-Gelir Oranı %	Gelir-Vergi Oranı %	Mülk-Vergi Oranı %	Hane Başına Düşen Mülk Kıymeti	Hane Başına Düşen Gelir	Hane Başına Düşen Vergi
Merkez	684	20	88.813	593.494	1.545.149	38,4	15,0	5,7	2.259	868	130
Köyler	2682	80	680.844	2.104.330	5.052.339	41,7	32,4	13,5	1.884	785	254
Toplam	3366	100	769.657	2.697.824	6.597.488	40,9	28,5	11,7	1.960	801	229

Tablo XI
Gelir Grubuna Göre Genel Analiz.

Gelir Gurubu	Hane Reisi Sayısı	Genel Nüfusa Oranı %	Toplam Tekâlifleri (Vergileri)	Toplam Temettuatları (Gelirleri)	Mülklerin Toplam Kıymeti	Mülk-Gelir Oranı %	Gelir-Vergi Oranı %	Mülk-Vergi Oranı %	Hane Başına Düşen Mülk Kıymeti	Hane Başına Düşen Gelir	Hane Başına Düşen Vergi
0	270	9,0	11.561	0	232.941	0,0	0,0	5,0	771	0	38
1-1000	2405	71,4	467.916	1.338.004	2.911.018	46,0	35,0	16,1	1.210	556	195
1001-2000	469	14,8	207.543	762.850	1.828.859	41,7	27,2	11,3	3.672	1.532	417
2001-3000	101	3,1	52.548	276.070	723.256	38,2	19,0	7,3	6.888	2.629	500
3001-4000	29	0,9	16.346	107.900	266.794	40,4	15,1	6,1	9.200	3.721	564
4001-5000	11	0,3	5.982	54.500	173.930	31,3	11,0	3,4	15.812	4.955	544
5001- Ve Yukarısı	16	0,5	7.761	158.500	460.890	34,4	4,9	1,7	28.806	9.906	485
Toplam	3366	100	769.657	2.697.824	6.597.688	40,9	28,5	11,7	1.960	801	229

Tablo XII : Ayaş'ta Vergi Dağılımı

Yerleşim Birimi	Hane Sayısı	Toplam Tekâlifleri (Vergileri)	Toplam Temettuatları (Gelirleri)	Mülklerin Toplam Kıymeti
Ayaş	3366	769.657	2.697.824	5.597.488
		Mülk-Vergi Oranı %	Gelir-Vergi Oranı %	Mülk-Gelir Oranı %
		11,7	28,5	40,9
		Hane Başına Düşen Vergi Ortalaması	Hane Başına Düşen Gelir Ortalaması	Hane Başına Düşen Mülk Kıymeti Ortalaması
		229	801	1.960

Tablo XIII : Vergilendirmelerdeki Farklı Uygulamalar

Tmtd. Sayfa No:	Yerleşim Birimi	Hane No	Adı	Mesleği	Geliri	Mülk Kıymeti	Toplam Vergisi
17	Merkez	55	Arif	Nalbant	0	0	30
21	Merkez	86	Ebubekir	İmam	0	0	133
183	Dereli Karyesi	8	Hüseyin	Çoban	0	0	15
27	Merkez	120	Hasan	Bezci	100	0	70
44	Uruş Karyesi	165	Hüseyin	Irgat	100	0	0
78	Güdül Karyesi	326	Musa	Irgat	100	0	110
114	Çağ Karyesi	116	Mehmet	Irgat	100	0	25
119	Dastarlı Karyesi	53	Süleyman		100	0	0
187	Saray Karyesi	26	Halil	Redif	100	0	40
69	Güdül Karyesi	148	Ahmet	İşçi	100	100	165,5
113	Çağ Karyesi	103	Ali	Irgat	100	100	50
114	Çağ Karyesi	112	Hasan		100	100	36
151	Tahtacıviran	92	Hasan	Irgat	100	100	52
169	Karaviran Ayaşı	22	Ali	Hizmetkâr	100	100	0
187	Saray Karyesi	25	Mustafa	Redif	100	100	35
189	Saray Karyesi	72	Hüseyin	İşçi	100	100	40
117	Dastarlı Karyesi	19	Hasan		100	300	151
118	Dastarlı Karyesi	49	Ali		100	300	100
113	Çağ Karyesi	96	Mehmet	Irgat	150	100	35
125	Salihler	8	Mehmet	Hizmetkâr	150	100	65
11	Merkez	60	Hasan	Redif	200	100	110
27	Merkez	123	İbrahim	Değirmenci	200	100	70
164	Sapanlı	3	Mehmet	Hatabcı	200	100	150

	Karyesi						
05	Merkez	51	Ali	Rençber	300	100	30
07	Merkez	87	Mehmet	Asker	300	100	90
35	Uruş Karyesi	9	Mehmet		300	100	50
103	Yeregümü	122	Ali	Çoban	300	100	100
105	Yeregümü	151	Osman	Hizmetkâr	300	100	70
149	Tahtacıvıran	43	Ahmet		300	100	60
172	Yoğunpelit	77	Mehmet	Irgat	300	100	0
191	Saray Karyesi	118	Ali	Redif	300	100	46
09	Merkez	19	Hüseyin	Berber	400	200	120
60	Uruş Karyesi	368	İsmail	Çulha	400	200	30
164	Sapanlı Karyesi	9	Mehmet	İşçi	400	200	150
13	Merkez	41	Osman	Nalbant kalfası	400	300	110
102	Yeregümü	115	Osman	Hatabcı	400	300	220
112	Çağ Karyesi	69	Salih	Irgat	400	300	164
120	Dastarlı Karyesi	79	Ali	Hizmetkâr	400	300	0
183	Dereli Karyesi	9	Ömer	Irgat	400	300	93
02	Merkez	12	Ahmet	Keçeci	500	300	85
10	Merkez	49	Mustafa	Katırcı Hiz.	500	300	205
104	Yeregümü	139	Halil	Irgat	500	300	224
108	Çağ Karyesi	19	Mustafa	Irgat	500	300	211
110	Çağ Karyesi	46	Hasan	Irgat	500	300	141
144	Başbereket	13	Süleyman	İşçi	500	300	194
169	Karavıran Ayaşı	21	Ali	İşçi	500	300	50
172	Yoğunpelit	68	Durmuş	Irgat	500	300	95
98	Yeregümü	48	İbrahim	İmam	600	500	309
107	Çağ Karyesi	3	Mehmet	Irgat	600	500	217
172	Yoğunpelit	57	Mustafa	Ortakçı	600	500	90
70	Güdül Karyesi	162	Hasan	Hatabcı	700	700	81,5
121	İlhan Karyesi	21	Ali	Irgat	700	700	410

Kaynakça

- B.O.A. ML. VRD. TMT, No. 206 numaralı defter
 “16.Yüzyıl Öncesi Ankara’sı Üzerine Bilinenler”, *Tarih İçinde Ankara*, Ankara 2000, s.3–48.
- AKDAĞ, Mustafa, (1955). “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, Ankara: DTCFD, c.XIII, s.1–2,
- AKGÜNDÜZ, Ahmet - S. Öztürk, (2002). *Darende Temettuat Defterleri*, İstanbul: Osmanlı Araştırma Vakfı yayınları.
- ATALAY, Besim, (1941). *Divan-ı Lügat-it-Türk Tercümesi*, C:I-II-III, Ankara: Alaaddin Kırıl Basımevi.
- BARKAN, Ömer Lütfü, (1940). “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi”, *Tanzimat*, İstanbul: İstanbul Maarif Vekâleti Maarif Matbaası.
- BARKAN, Ömer Lütfü, (1953). “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, c.X, İstanbul.
- ÇADIRCI, Musa, (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: TTK Yayınları.
- ÇAKIR, Coşkun, (2002). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Küre yayınları.
- DARKOT, Besim, (1997). “Ankara”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.I. (Eskişehir), M.E.B.Yayınları.
- DEMİR, İsmet, (1998). *Kayseri Temettuat Defterleri*, c.II, Kayseri: Kayseri Ticaret Odası.
- DEMİR, İsmet, (1999). “Temettu Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri”, *Osmanlı (İdari teşkilat)*, c. VI. , Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügt*, (Ankara: Aydın Kitap evi.
- ERGENÇ, Özer (1984). “Osmanlı Şehrinde Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, S.IV, İstanbul.
- ERGENÇ, Özer, (1988). “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler”, *Bellekten*, LII/203.
- EVLİYA ÇELEBİ, (2005). *1314 Seyahatnameden Seçmeler*, Der. Yalçın Toker, c.II, İstanbul: Toker yayınları.
- FAROQHİ, Suraiya, (2006). “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.2, (Editörler.Halil İnalçık-Donald Quataert), İstanbul.
- GİRAY, Filiz, (2001). *Maliye Tarihi*, Bursa.
- GÜNGÖRDÜ, Nedret, (1988). “Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) dönemlerinde Osmanlı Mülki İdareleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- GÜRAN, Tefik, (2000). “19.Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik*, Ankara: DİE yayını.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, (1991). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu yay.
- İNALCIK, Halil, (1988). “Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, *Bellekten*, c. XXVII. Ankara: TTK Yayını.

- İNALCIK, Halil, (1993). “İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi”, *Osmanlı imparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul.
- İNALCIK, Halil, (1996). *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul.
- İNALCIK, Halil, (2000). *Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi I*, İstanbul.
- KARAL, E. Ziya, (1983). *Osmanlı Tarihi*, C. V-VI. , Ankara.
- KARAMAN, Ali Fuat, (2006). “XIX.yüzyıl ortalarında Ankara Vilayetine Bağlı Ayaş Kazasının Sosyal ve İktisadi Durumu”, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd.Doç. Dr. Şennur Şenel), Ankara.
- KARAMÜRSAL, Ziya, (1989). *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları.
- KIRAY, Emine, (1993). *Osmanlıda Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul: İletişim Yay.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, (1995). “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettu Defterleri”, *Belleten*, c.LIX, s.225, Ankara: TTK Yayını.
- ORHONLU, Cengiz, (1984). *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*,(Der. Salih Özbaran), İzmir.
- ORTAYLI, İlber, (2002). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim yayınları.
- ÖZDEMİR, Rifat, (1998). *XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara.
- ÖZTÜRK, Said, (2000). “Temettuat Tahrirleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.4-5, İstanbul.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, (1971). *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, c.III.
- SUDİ, Süleyman (1996). *1307 Osmanlı Vergi Düzeni: (Defter-i Muktesid)*, Yayına Haz. Mehmet Ali Ünal, Isparta.
- SÜMER, Faruk (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı- Destanları*, Ankara: A.Ü. DTCF Yayını.
- ŞENEL, Şennur, (2002). “XIX.Yüzyıl Ortalarında Ankara Eyalet Merkezinin Sosyal ve İktisadi Durumu” Basılmamış Doktora Tezi (Danışman: Prof.Dr.Bahaeddin Yediyıldız), Ankara.
- ŞENEL, Şennur, (2004). “Cumhuriyet Başkenti Ankara'nın İmarı ve Yankıları”, *Cumhuriyetin 80.Yılında Her Yönüyle Ankara*, Ankara, s.304-310.
- ŞENER, Abdüllatif (1990). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul.
- TEKİNALP, V. Macit, (2006). “15-19.Yüzyıllarda Ayaş (Ankara) İlçesi Fiziksel Yapısı Üzerine Düşünceler”, *Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri-Prof.Dr.Beyhan Karamağaralı'ya Armağan*, Ankara, s.445-455.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, (1983). *Osmanlı Tarihi*, C.I, Ankara.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, (1982). “Bizans Tarihi”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C: III, 503, İstanbul: Görsel yayınları,
- ZAIM, Sabahattin, (1999). “Yükselme Devrinde Osmanlı Devletinin İktisadi Durumu”, *Osmanlı (İktisat)*,C.III, Ankara.